

НИКОЛАЙ ТИХОНОВ В БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА

Христо Дидевски

Свидетели сме на безпрецедентно разпространение на руската съветска литература в цял свят, включително и у нас, в България. Никога не са правени толкова много преводи, многотомни издания, изследвания, никога не са създавани толкова научни институти, катедри, центрове, дружества, никога не са публикувани толкова монографии, посветени на актуални въпроси, автори или периоди от развитието на руската литература след Октомври 1917 г.

Това е един продължителен и крайно динамичен процес, съдържанието на който може да бъде илюстрирано със статистически данни, анкети, извадки от доклади и пр. Но в случая едва ли е необходимо да се прибегва до помощта на статистиката и математиката. В тоя смисъл изследването например на връзките и взаимодействието между две съвременни литератури или на мястото, което заема даден писател в друга, чужда литература, също може да даде точни резултати и без употребата задължително на статистика, математика и различни количествени методи.

Разбира се, това не означава, че се отрича значението на математиката и статистиката в такава област на човешкото знание, каквато е съвременното марксистическо сравнително литературознание. Въпросът е да не се злоупотребява с тези науки, да се използват комплексно и в случаите, когато действително е необходимо.

Примери ли? Дори тема като нашата — Николай Тихонов в българската литература — дава изобилно количество данни, които ни уверяват в изказаното вече заключение. Много са показателите, които говорят за продължителния интерес на българския читател към поезията на Тихонов. При това той еднакво е търсен и четен в оригинал, и в превод, почти с едни и същи темпове са превеждани на български език неговите стихотворения, разкази и художествена публицистика. Достатъчно е да се каже, че у нас името на поета прониква още през 1926 г., а първото му произведение, излязло на български език през 1934 г., е стихотворението „Прощаване с ралото“.

Тия факти, както и другите, за които ще стане реч по-надолу, не трябва да се разглеждат формално. Те трябва да се преценяват от гледна точка на задачите, които стояха пред пролетарско-революционната ни литература след неуспешното работническо-селско антифашистко въстание през септември 1923 г., от гледна точка на потребностите на националната ни култура като цяло. Аксиома е днес, че всяка революция изисква и си създава своя художествена литература...

Творчеството на Тихонов винаги е било във фокуса на любовта на прогресивния читател и на вниманието на марксистическата литературна критика. Възприемат го като поет на Октомврийската революция и гражданската война, поет на дружбата с народите на Съветския Изток. През 1926 г. поляновската „Наковалня“ (бр. 20) писа: „Николай Тихонов е засега един от първите представители на руската поезия. Неговият обработен стих обладава звънливата коравина на метала. Сюжетите му са черпани от революционната (чети: гражданската — Х. Д.) война. Неговата смела ритмика, без да скъсва с традицията на руския лиризм, използва всички нови образи, форми и контрасти на модерната мисъл и богатствата на народния говор.“

Нататък в статията подробно са разгледани: „Балада за гвоздеите“, „Балада за дезертьорите“, „Балада за отпускаря“ и „Кавалерия“; подирена е приликата и отликата между Тихонов и Серафимович: и двамата „не рисуват гражданската война по-красива“, а я показват такава, каквато тя е — сурова, героична, класова.

По-иначе е представен Тихонов в статията-преглед „Художествената литература и поезия в СССР“ от Т. Генов („Ведрина“, 1927, бр. 18). Според него произведенията на Тихонов „Лице срещу лице“, „Шахмати“ и „Червените на Аркас“ носят черти „повече на епос, отколкото на лирика“.

За трети път името на Тихонов откриваме в статията „Руската следреволюционна литература“ (по случай нейното десетилетие), поместена в сп. „Народна воля“ (1927, кн. 2), издавано в Париж като орган на българските анархисти емигранти след трагичните събития през април 1925 г.

През 1932 г. в Оряхово излиза от печат брошурата „Новата руска поезия“. Нейн автор е Павел Телчаров, а предговорът е написал Ем. Попдимитров. Там е казано: „Предлаганата книга е част от цяла редица статии, в които младият автор предприема изследване на културните, в случая на литературните прояви на нашето време във връзка с големия въпрос за взаимоотношенията между личност и общество, между колективизъм и индивидуализъм. Настоящото издание е опит за обективно проучване на литературно-историческото развитие с цел да се обрисова борбата между тия две тенденции на индивидуализъм и колективизъм в руската литература от началото на XX в. през бурния период на революцията до наши дни.“

За съжаление в интереса на историческата истина трябва да отбележа, че брошурата на П. Телчаров съвсем няма характер на „обективно проучване“ — сложните процеси, настъпили в руската литература през първата четвърт на сегашния век. Сравнително добре авторът е запознат с представителите на руския символизъм и съвсем слабо или почти нищо не знае за поетите след Октомврийската революция. Но това не е толкова важно. Брошурата „Новата руска поезия“ днес има друго значение — тя е още един малко известен документ за огромната притегателна сила на идеите на Октомври, за оная голяма обич и постоянно внимание на българския читател към духовните ценности на руския народ въпреки фашистката власт и полицейските произволи в страната. Едно широко социално-духовно явление, което постепенно се налага и добива характер на трайна и плодотворна традиция.

Впрочем ето какво е казано за Тихонов в брошурата „Новата руска поезия“: „Н. Тихонов. Хвърлил се под влака в детинството. Хусар. Падал от коня три пъти. . . Защищавал Петроград от Юденич. Писател.“ А за поезията му нито дума. Явно — на българския автор творчеството на съветския поет е било напълно непознато.

Но и тези няколко общи отзива за Тихонов в демократичния ни печат като че са били достатъчни името му да привлече вниманието на по-широк кръг от читатели. Между другото за това допринася публикуването на статията му „Изкуството и социализмът“ в „РЛФ“ (1932, бр. 109). Изборът никак не е случаен. В началото на 30-те години у нас остро и продължително се разискват въпросите за новите пътища в развойа на революционно-социалистическата литература, широко се обсъждат ленинските принципи на партийност в изкуството и науката, за мястото на художника в борбите на работническата класа. Статията на Тихонов дава задоволителен отговор на повечето от тези въпроси: „Ако има писатели — подчертава той, — които смятат, че изкуството е несъвместимо със социализма, то тези писатели са прави само в едно. Старото, упадъчно, индивидуалистично-анархистическо изкуство е действително несъвместимо със социализма.“

В още по-голяма степен това важи за новия тип писател, който се създава в процеса на социалистическото изграждане в Съветския съюз. Преди всичко той не е и не може да бъде „вития, а енциклопедист, писател с уточнено перо и ясен марксистически мироглед, с неизчерпаем и всекидневно разширяващ се материал“. Нещо повече, на него, съветския писател, органически са присъщи вечно недоволство от постигнатото, постоянен стремеж към откриване на нови идейни и тематични хоризонти, непрекъсната борба за обновяване на изразните средства и усъвършенстване на стила и езика. Ако в това движение напред истински социалистическият писател среща трудности, те са главно „в преустройството на мирогледа и литературния метод“. От друга страна, всяко вътрешно преустройство предполага пълна убежденост — само в този случай и резултатите ще бъдат положителни. Тихонов предупреждава: „Твърде „извехтелите дрехи“ понякога трябва да се изхвърлят заедно с кожата; твърде много труд трябва да се положи за коренното изменение на изразните средства, които писателят е ползвал дълго и уверено и които сега го правят свършено несъстоятелен пред лицето на съвременността.“

По същество тия редове са своєвременна и мъдра защита на теоретическите основи на новия художествен метод в съветската литература — социалистическия реализъм. През следващите години в доклади и статии Тихонов ще продължи по ленински да брани чистотата на литературната теория, ще се бори срещу напъните на ония автори, които разчитат на идейна мъгла и политическа незрелост у читателите.

Що се отнася до контактите на Тихонов с революционното крило от българските поети, трябва да се признае, че те още не са установени. Не е публикувано нито едно негово художествено произведение в български превод. Едва в 1934 г. в „Литературен преглед“ (бр. 6) излиза стихотворението „Прощаване с ралото“, преведено от Хр. Радевски. С него пъртината е проправена. На следващата година (1935) в „ЛИК“ (бр. 5) се появява втори стихотворен превод, също дело на Радевски. Това е „Балада за гвоздеите“. И двете произведения са посрещнати топло от българските писатели и широките читателски среди. В същност чрез тях Тихонов като поет започва да става популярен у нас.

Към тези преводи следва да се добави също статията „Николай Тихонов“ на Радевски, поместена към „Прощаване с ралото“. Това е първата наша оригинална статия за съветския поет. Тук явно се информира читателят за главните етапи в биографията на Тихонов (годината на раждането, участие в първата империалистическа война на фронта при Рига, боец от Червената армия), отбелязано е сътрудничеството му в литературната група „Серapiионови братя“ през 1921 г., след което доста подробно се очертава развитието му като поет в периода на „Орда“ (1921) и „Брага“ (1922). „В построенето на стиха —

продължава Радевски — той се е учил предимно от акмеистите (главно от Гумилев), отчасти от Хлебников (голям новатор и майстор в руската поезия, от когото са се учили Маяковски, Пастернак, Селвински и др.). Наскоро обаче той изработва свой начин на поетична работа, придобива свое лице. Във втората си стихосбирка „Брага“ той вече е самостоятелен поет¹. И по-надолу: „Първият период от творчеството на Тихонов е посветен на героични теми из живота на гражданската война. Такива са неговите „балади“. В този период той има романтичен светоглед с анархистически уклони. Към 1923 г. Тихонов преминава към по-сложен начин на поетична работа (поемата „Шахмати“) и написва ред поеми, в които вече изпква като голям майстор със сложна поетична култура и техника.“

Тук има много явно доловени черти в поезията на младия Тихонов, има и погрешни, неточни твърдения, но в главното Радевски е прав. В диренето на свой нов лиричен герой Тихонов преживява няколко напрегнати години. Неслучайно неговата нова стихосбирка носи заглавие „Търсене на героя“ (1926). Не може да се каже, че поетът постига много. Все още не успява да се освободи от декларативността и поетизацията на стихийното начало.

Според Радевски особено ценни са усилията на Тихонов в областта на художествената проза: „Най-хубавото му прозаично произведение е повестта „Война“, която се явява като отговор на Ремарковия „На Западния фронт нищо ново.“

Доколко добре българският автор е запознат с жизнения и творчески път на Тихонов, може да се съди по това, че той не пропуска да не отбележи промяната, която настъпва в неговото творчество след обнародването на известното постановление за разтурянето на литературните организации в Съветския съюз (от 23 април 1932 г.) и създаването на единен съюз на писателите: доскоро „спътник“ (според раповските критици), днес Тихонов „стои на ръководно място в Съюза на съветските писатели“.

Нарочно се спирам на такава „подробност“. Статията „Николай Тихонов“ носи отличителните белези на Радевски като познавач и преводач на руската литература — голяма ерудиция, високо чувство за отговорност, ярка партийност. Написана в началото на 30-те години и публикувана в страната, където фашизираната българска буржоазия преследва и хвърля в затвора всеки приятел на съветската книга, тая статия е мерило за гражданските и литературни позиции на своя автор. От друга страна, тя звучи като развълнуван отглас на бурните, изпълнени с полемична страст статии и изказвания в периодичния ни печат за или против в социалната ангажираност на съвременния писател, за или против революционния, социалистическио-реалистичен художествен метод.

Казаното за Тихонов от Радевски е допълнено през 1936 г. с две нови статии, автори на които са Димитър Янакиев и Людмил Стоянов. Първият живее продължително в Съветския съюз като политически емигрант и след завръщането си предприема широка пропагандистка дейност за успехите на новата руска литература. Янакиев пише серия от очерци за най-крупните представители на съветската литература, които излизат последователно в седмичника „Литературен глас“¹. В сравнение с Радевски Янакиев повече акцентува върху тематичното многообразие в творчеството на Н. Тихонов, набелязва периметрите на неговите художествени дирения: „Към 1926 г. той се прости с баладната форма, като я отстъпи на други свои събратя по перо. Старите поетични форми той започва да пълни с ново революционно

¹ По-късно Д. Янакиев събра и издаде тези очерци в отделна книга — „Съвременната руска литература“ (1941, 1947).

съдържание. . . и от 1927 година насам ни поднася почти изключително проза. Макар с първите си разкази (сборника „Рискованый человек“) той и да издържа добър экзамен по тоя род литературно творчество, все пак трябва да му се признае, че прозата му и сега още е слаба и безсилна, за да съперничи с успех на големите днешни съветски майстори в разказа и романа (бр. 312).“

За отбелязване е също, че Янакиев в заключението на статията си се опитва да определи литературния метод на Тихонов. Той пише: „Не може да се отрече, че в произведенията на Тихонов има много романтизъм, но това е романтизъм социалистически. . .“

Въпрос, по който дискусиата и досега не е завършила.

Ако авторите, на които дотук се спях, пишат за творчеството на Николай Семьонович само въз основа на прочетените му произведения, Людмил Стоянов има вече щастието лично да се среща и разговаря със съветския си колега. Това се случва в Париж от 21 до 25 юни 1935 г. по време на Международния конгрес на писателите в защита на културата от настъпващия фашизъм и войната. Българската делегация има следния състав: Людмил Стоянов, Мария Грубешлиева и Кръсто Белев. Съветската делегация начело с М. Горки е най-многолюдната: А. Толстой, М. Шолохов, В. Киршон, И. Микитенко, Ф. Панфьоров, Лахути, И. Еренбург, Б. Пастернак, Н. Тихонов, М. Колцов и А. Щербаков. Прогресивното френско списание „Comptin“ дава в юлската си книжка (1935) твърде висока преценка на току-що завършилия Международен конгрес: „Десет заседания. . . направиха от този конгрес на мисълта събитие, каквото не се помни в историята на културата от великата Енциклопедия насам.“

По време на конгреса, както и през почивките между българската и съветската група веднага се установяват най-близки контакти, правят се взаимни посещения, разменят се книги и сувенири. За всичко видено и преживяно в Париж Людмил Стоянов разказва в пътеписа „Съвременна Европа“ (1936) Книгата е изключително богата на идеи, буди различни размисли. Авторът се спира на много участници в работата на конгреса, предава откъси от техните доклади, отделни мисли и впечатления. Така например Тихонов като един от съветските докладчици говори за съвременното състояние на поезията в Съветския съюз, разкрива спецификата ѝ. Част от доклада на Тихонов намираме отразен в книгата на Людмил Стоянов: „Нашата поезия е мъжествена, но не и шовинистична. Тя не познава темата за излишния човек, човека, изгонен от обществото, човека, ненужен за живота. Ние сме за реализма на човешкия живот, на човешките дела, за дълбоката мисъл, за реализма на мирната работа.“

Няма спор — дружбата на Н. Тихонов и Л. Стоянов, началото на която се поставя в Париж, по-късно ще се задълбочава и обогатява при новите им срещи в София, Москва и Киев. Но това ще стане след победата на социалистическата революция у нас.

Идва 1938 година. Радевски стъкмява и издава в свои преводи сборник с избрани творби на петдесет и един съветски автори от М. Горки до В. Лебедев-Кумач. Тук Тихонов е представен с три стихотворения — „Перекоп“, „Балада за гвоздеите“ и „Прощаване с ралото“.

Това е почти всичко, което се печата у нас от и за Тихонов до началото на Втората световна война. Не са известни или досега не са открити други негови произведения да са излизали на български език. Но и това, което е сторено, надявам се, че убеждава колко упорити са били нашите преводачи и пропагандисти на съветската литература в диренето на все нови и нови контакти с поезията на Тихонов. Впрочем нека не бъда голословен и се обърна към тритомника „Съветската литература в България 1918—1944“, където

са публикувани рядко ценни документи и материали, извлечени из архивите на бившата царска полиция и цензурата по печата. В том втори например е поместена изцяло автентична заповед на околийския полицейски началник в Пловдив (от 26.І. 1940 г.), с която се нарежда да се пристъпи към изземването на съветски издания, разпространявани в страната, а именно: „1) „Философские предшественники Марксизма“ от Г. Александров, издадена в Москва през 1939 г.; 2) „Николай Островский“ от С. Тругуб, издадена в Москва през 1939 г.; . . . 5) „Симон Большевик“ от Н. Тихонов, издадена в Москва—Ленинград, 1939 г. . . .

Изетите екземпляри изпращайте в управлението.“

Колко много говори днес той документ. В съзнанието на милионите си читатели съветската литература се налага не по команда от Москва (тези измислици все още се разпространяват от специалистите по съветска литература и разните „светолози“ в САЩ и на Запад), а преди всичко и главно със своя действителен хуманизъм, вяра в човека и светла историческа перспектива; съветската литература издига на ново стъпало идейните и естетически изисквания, поставя проблемите на героизма, за възпитанието на новия човек, за социалистическата култура като закономерно продължение на всичко най-добро, създадено от човечеството в класовите обществени формации. Оттук и притегателната сила на съветската литература. Ето какво свидетелствува Ангел Тодоров: „В поезията — пак в посочената първа половина на 30-те години — наши „властители на мислите“ бяха Александър Безименски и Александър Жаров. Все повече се утвърждават в нашето съзнание като основни съветски поети Асеев и Багрицки, Тихонов и Сурков, Голодни и Уткин. . .“

Или друг пример. В спомените си за големия наш поет и революционер комунист Никола Вапцаров неговата съпруга Бойка Вапцарова на няколко пъти подчертава крайно положителната роля, която руската — класическа и съветска — литература играе във формирането на неговите идейни и литературни възгледи. В спомените се дават и някои любопитни подробности, четете: „Вапцаров имаше навика, когато му допаднеше нещо, често пред близките да го повтаря. Така ние около него запомнихме: „Песен за Буревестника“ от М. Горки, „Скити“ и пасажки от поемата „Дванайсетте“ от Ал. Блок, „Кларнет и свирка“ от Демян Бедни, „Кафе“ от С. Городецки, „Глад“ от В. Хлебников, „След урагана“ от С. Есенин, „Перекоп“ от Н. Тихонов. . .“

Ще си позволя още веднъж да напомня: всичко това се върши в буржоазна България, при наличието на жесток фашистки „Закон за защита на държавата“, чиито параграфи фактически поставят прогресивната книга — българска, съветска и прочее — в положението на преследвана и инкриминирана. И това беше продължителна и тежка борба между здравите народни сили и всевъзможните антинародни тенденции в литературата.

И все пак дължа едно обяснение. Обстоятелството, че произведенията на Тихонов намират място по страниците на българския периодичен печат и в отделни сборници главно в промеждутъка от 1934 до 1938 г., съвсем не е просто случайност. Именно през този период от време са възстановени дипломатическите отношения между България и Съветския съюз (посланик в София беше Ф. Ф. Разкольников), макар и временно цензурата е отслабена и сравнително по-„свободно“ се продават у нас съветски книги, вестници и списания, допускат се за печат редица нови издания: С откриването на Втората световна война този положителен процес на взаимни контакти е прекъснат.

На 9 септември 1944 г. при решаващата и неоценима помощ на славната Съветска армия у нас победи социалистическата революция. От сателит на хитлеристка Германия нова отечественофронтовска България безвъзвратно мина на страната на антифашистката коалиция, най-добрите народни синове — българските комунисти и партизаните, политзатворниците и ремсистите заставаха начело на полковете от Първа армия, която под върховното командване на маршал Ф. И. Толбухин, командир на Трети украински фронт, се включи в настъпателните операции срещу хитлеристките войски, намиращи се още в Гърция и Югославия. Така започна Отечествената война за българския народ, война, която още веднъж показва на напредничавите хора в целия свят, че нашите работници, селяни и народни интелегенти винаги са били войници на прогреса, че те нямат нищо общо с монархически настроената буржоазия и с цар Борис III.

През ония първи месеци на свободата, както се казва, нашият народ растеше не с години, а с дни и часове. В самите недра на обществото се извършваха дълбоко обновителни процеси, предпоставка за ония коренни преобразования, намерили най-ярък израз в решенията на историческия Пети конгрес на БКП (1948).

В тази именно нова, изпълнена с небивал народен устрем България започва и новият ден — д е н п ъ р в и — на българската социалистическа литература. Сега съветската литература може да се купува във всяка книжарница, вестници и списания се продават свободно. Произведенията на Горки и Маяковски, Фадеев и Фурманов, Н. Островски и А. Толстой се издават в нови, масови тиражи, които бързо се разпродават. Духът на обновлението, на социалистическото преустройство е атмосферата, която диша и с която живее нашият народ.

А когато след Девети септември у нас се създават най-благоприятни условия за общуване със съветската литература, личността и творчеството на Николай Семьонович Тихонов изиграват особена роля. Това отбелязвам без преувеличение и не във връзка със 75-годишния юбилей на поета. Такова е действителното, обективното значение на неговите две гостувания у нас в един непродължителен период — от март до ноември 1945 г.

За пръв път Тихонов пристига у нас като член на съветската делегация, взела участие в Славянския конгрес, който се открива на 3 март 1945 г. в София. В делегацията са включени: акад. Н. С. Державин, Н. Тихонов, П. Тичина и проф. Жербак. Едва стъпил на българска земя, Николай Семьонович се оказва сред приятели — към Людмил Стоянов се обръща с думите: „Людмил, здравствуйте, друг!“¹

Краткият престой на Тихонов в страната е достатъчен повод столичните и провинциалните вестници и списания да бъдат изпълнени с горещи приветствия към високия гост, от него се вземат интервюта, излизат статии върху творчеството му, публикуват се негови бележки по актуални въпроси на съветската литература и все още бушуващата война, правят се нови преводи на негови стихотворения и разкази. Тук материалът е много, затова по необходимост няма да разглеждам всичко, а главно онова, което дава по-пълна представа за новите контакти и взаимоотношения между Тихонов и неговите читатели, преводачи и пропагандатори.

Преди всичко привлича вниманието ни голямата статия на Радевски, поместена в „Работническо дело“ (бр. 141). Тя има свои акценти, а не е статия,

¹ Работническо дело, бр. 140, от 2, III. 1945 г.

писана „по случай“. Открива се с откъс от трета глава на поемата „Киров е с нас“ (Пусть тянет руку дерзкий враг“), след което сбито се характеризира една от особеностите на Тихоновата поезия — нейната „патриотична мъжественост“: „Тя зазвучава още в първите му стихотворения.“ В тая връзка Радевски отново се връща към въпроса за литературните учители на младия Николай Семёнович, но в сравнение с писаното през 1934 г. сега е много по-прецизен във формулировките си. Той вече не слага ударението върху „школата“ („отчасти. . . Гумилъв, отчасти. . . Хлебников“), явно съзнавайки, че „тези влияния постепенно изчезват, заменят се със собствения стил на автора. И не само това. „Онази мъжественост, която Тихонов получи от революцията, никога не изчезна от произведенията му. Защото той никога не се отделя от своя народ“, подчертава българският автор.

По-различно и значително обогатено е сега и неговото обяснение за генезиса и отличителните черти на баладата у Тихонов. Според Радевски по един твърде оригинален начин съветският поет възобновява баладния жанр. Така в неговите балади няма да открием традиционната фантастика на класическата балада. „Те са фабулни. . . стихотворения за невероятния героизъм на хората, които правят революцията.“

Можем да приемем или не това определение на жанровите особености на баладата у Тихонов, ала не можем да не признаем усилието на критика да види и характеризира специфичното в нея. Или по-точно, това подчертаване на новото в съдържанието на Тихоновите балади — Радевски взема за пример „Балада за гвозденте“ — е крачка напред в разбирането на поета изобщо.

И друго нещо. Радевски оценява „Киров е с нас“ като „най-хубавата творба на Тихонов“ и отбелязва, че „тази поема в същност е балада“. Несъмнено това разширяване кръга на понятието балада води, от една страна, към утвърждаване принципа на приемственост от класическата в съвременната социалистическа литература, от друга — очертава насоките в идейните и естетически търсения на Тихонов като съветски поет.

Като илюстрация сякаш на мислите, развити в статията на Радевски, в същия брой на вестника четем в хубав превод на български стихотворението „Народната ни слава“ (прев. Г. Жечев).

Втората по-значителна статия, появила се по време на първия престой на Тихонов в страната, принадлежи на известния преводач от руски език Валентин Арсеньев. Може да се каже, че тази статия е плод на сериозно и задълбочено вникване в „одисеята“ на една Тихонова книга — „Ленинградский год“ (1943). По незначителните пътища на партийната конспирация тези очерци достигат България и попадат в ръцете на партизаните. През март 1945 г. „Ленинградский год“ вече е е к с п о н а т в антифашистката изложба, открита по случай Славянския конгрес. А само преди няколко месеца книгата на Тихонов е била оръжие в борбата срещу окупаторите, носена е в партизанската раница заедно с бомбите и патроните, днес обаче е скъпа реликва на бойната дружба между българските и съветските писатели.

Още по-необикновен е начинът, по който „Ленинградский год“ излиза от печат — може би единственият начин в историята на книгопечатане то: „Написана под всекидневния грохот на бомбите и снарядите, тя е набрана от полулудните ученици-деца, понеже по-възрастните словослагатели са сменили печатарските компаси с пушки, и е отпечатана върху ония отрезки от хартия, които са се намерили в полуразрушените печатници на Ленинград.“¹

¹ В. Арсеньев, За автора и за неговата книга, Литературен фронт, бр. 22 от 24. III. 1945 г.

Книга-другар, книга-боец — такава българският читател обиква и заповма „Ленинградский год“ на Тихонов. С нея той влиза в съзнанието му, защото в „Ленинградский год“ е вплътено всичко най-хубаво, към което сме се стремили в тежките години на монархофашизма и което сме постигнали с победата на Девети септември.

„Ленинградский год“ има определени литературни достойнства. Очерките са написани не само сърдечно, но и на необходимото художествено равнище. „И характерно е: Тихонов — поет, комуто далеч не е чужд новият съветски романтизъм, — се проявява в тях като битов писател. Може би поради това, че героизмът — единичен и масов — е станал битово явление в Ленинград.“

Но не само ние българите проявяваме интерес и внимание към Тихонов, интерес и внимание откриваме у самия него към нашите национални проблеми, нужди и предстоящи задачи. Още от първия ден на своя престой в страната той се почувствува мобилизиран да даде всичко, което е по силите и възможностите му, на българските си колеги. На няколко пъти чете доклади, среща се с трудещите се и младежта. Мария Грубешлиева, прекарала дълги часове в приятна беседа с Тихонов (в ония дни с униформа на полковник), по-късно в спомените си пише:

„Виждах го два пъти в София. Пред група писатели до късно след полунощ разказваше за новия човек, който преобразява не само живота, но и природата. Всичко това, което говореше той, беше и дълбоко, и интересно и аз съжалявам, че не съм го записала веднага, за да не се забрави — тия бързи, резки мисли, кръстосани със спомени, наблюдения, моменти от личен живот, и всичко това обърнато към бъдещето, към създаването на една нова култура.“

Нататък в спомените си Грубешлиева се опитва да очертае външния, физическия портрет на Тихонов и го рисува такъв, какъвто го е съхранила паметта ѝ: „Николай Тихонов е сладкодумен разказвач и отличен поет“, има „дарба на мисли с образи, често горещ импровизатор“. И накрая се уточнява: „Може би моята представа за Николай Тихонов, преди да го познавам, беше твърде различна от тая, когато го видях „жив-здоров“: зад резките черти на лицето му и широките движения видях дълбок дух — мека отзивчива душа.“

Разреших си повече да цитирам Грубешлиева, защото според мен в спомените ѝ са отразени много от портретните черти на съветския поет. От една беседа с Радевски разбрах, че неговото отношение към Тихонов е почти същото. И той надълго ми разказваше с искрено чувство на обич и уважение за своите срещи и разговори с Николай Семьонович, както интимно наричаше Тихонов. Очевидно душевната чистота и интелектуалната извисеност на съветския поет в ония дни са покорили мнозина. И не може да бъде иначе. За читатели и събратя по перо Тихонов е живо поетическо ехо на битките, които воді и победоносно довършваше съветският народ през пролетта на 1945 г.

За всички тях поезията на Тихонов е не само документ на своето време, но също вълнуващ летопис — страница по страница — на световноисторическия подвиг, извършен с разгрома на хитлеро-фашистите на Източния фронт. Създавани в трудните и героични 900 дни на обсадата на Ленинград, неговите очерци, разкази, стихотворения, поеми са събрали в себе си ехото на битките и мъдростта на живота, изведен до подвиг, който няма равен в историята.

Като особеност в рецепцията на творчеството на Тихонов в нова социалистическа България трябва да се отбележи това, че сега на преден план излиза интересът към разказите и художествената му публицистика. Достатъчно е да се каже, че такива разкази като „Майка“, „Новият човек“, „Старият воин“ и „Момичето“ само през 1945 г. се печатат по три пъти в разни пе-

риодични издания, а до 1953 г. на „Майка“ и „Момичето“ се наброяват седем отделни публикации, на „Старият воин“ — осем и т. н.

Същата активност се наблюдава и в издаването на Тихонов книги на български език. Пак през 1945 г. последователно излизат: „Ленинградци“ (прев. Ст. Фролов), „Отечествената война и съветската литература“ (прев. П. Дачев) и „Черти на съветския човек. Ленинградски разкази“ (прев. Генчо П. Цветков). Така постепенно той се възправя в целия си граждански и питечески ръст и печели нови почитатели на творчеството си.

Но Тихонов, както е известно, притежава дарбата бързо и лесно да прониква в чуждата национална душевност, в регионалното да открива черти на национално значимото, общочовешкото. Неслучайно темата на дружба с народите на Изтока заема централно място в творчеството му — проза и поезия.

Завръщайки се от пътуването си из България, Тихонов заявява: „Аз познавах географията ѝ, но географията на нейната душа ми беше неизвестна.“ И сигурно е било така. Но обърнете в „Отечествен фронт“ от 25 април 1945 г. и ще останете дълбоко развълнувани от неговите „Записки от България.“ Публикуваният откъс носи заглавие „Незабравим ден“. В същност това са първите страници от бъдещата книга „Българските записки“, издадена до края на 1945 г. от Издателството при Народния комисариат на отбраната.

Оня, който би потърсил в „Българските записки“ изследователски анализ, исторически, културни или икономически сведения за страната, навярно ще се разочарова. Задачата на Тихонов е била друга: просто да изрази отношението си към делото на един братски славянски народ, избрал вече за своя историческа съдба социализма и комунизма, а така също — да сподели мисли и впечатления от наши писатели и общественици. В отделни случаи Тихонов е категоричен в заключението си: „В България има много поети. Чувството за поезията може би никога с такава освежаваща сила не е било нужно на страната, както сега, поезия, която се храни от самите извори на народната душа, от революционните ритми, разлюляващи страната, от жаждата към новото.“

Поотделно и подробно Тихонов се изказва за старите си познаници от времето на Международния конгрес на културата в Париж — Мария Грубешлиева, Людмил Стоянов и Кръстю Белев; с къси, но запомнящи се линии очертава профилите на Тодор Павлов, Христо Радевски, Никола Ланков, Венко Марковски, Орлин Василев, Николай Райнов, Бленика и други. При това като истински съветски патриот и интернационалист той искрено се гордее, че повечето от тях негови приятели — стари и нови — са „преминали или през затвора, или през концлагер“.

В „Българските записки“ навсякъде личи широката и многостранна осведоменост на автора, неговата богата асоциативност и ярко изявен талант на публицист. Редица афоризми и бележки по най-злободневни и на пръв поглед „нелитературни“ въпроси звучат като поетични обобщения, заразяват и вълнуват досега.

Наистина Тихонов обикна нова социалистическа България. В едно от своите интервюта той каза на българския журналист: „Вашият народ е сериозен народ, той умее да мисли. Онова, което видях, ме кара да твърдя, че народът усеща всичко това, което става в България, не като случайно, но като един неминуем момент в развоя на неговите мисли. Това, което е станало, трябваше да стане непременно. Иначе не би могло да бъде.“¹

¹ Литературен фронт, бр. 22 от 24. III. 1945 г.

Още не е заглъхнала в сърцата на българските му другари радостта от мартенските срещи и Тихонов отново пристига в София (на 12 ноември с. г.). Събрала сякаш обичта и уважението на всичките му почитатели, Веселина Геновска писа: „Николай Тихонов идва между нас за втори път. Ние го приемаме с топлото чувство на почит към по-голям другар, а той изведнъж попада в познатата приятелска среда, за която е отнесъл толкова хубави спомени след първото си идване. Но всяка среща с Николай Тихонов носи в себе си нещо вълнуващо. Защото ние срещаме не само приятеля Тихонов, но и писателя.“¹

В тия редове няма нито лицепритие, нито външна показност. Подчертавам това, защото има разни „светолюзи“ и „доброжелатели“ на днешната руска литература, които продължават да таксуват всяка похвала, изказана по адрес на отделните ѝ представители, като. . . комунистически заговор. Но гърбавия само-гробът ще изправи! . . .

През следващите години на български език излизат нови произведения на Тихонов — в периодичния печат, в антологии и книги. Например в издадения през 1946 г. сборник на славянската поезия „Славянски поети“ Тихонов е представен с пет творби — поемата „Сами“ (прев. Здравко Иванов), „Песен за войника-отпускар“ (прев. М. Грубешлиева), „Народната ни слава“, „Нашият народ“ и „Душата на Ленинград“ (прев. Г. Жечев).

На свой ред Тихонов също се заема да пропагандира българската поезия в Съветския съюз — превежда стихове на Иван Вазов. Те са поместени в сборника „Родине“, издаден в Москва по случай 100-годишнината от рождението на българския класик. Тези преводи се оказват толкова удачни, особено на стихотворението „Русия“, че извикват възторг и най-ласкав отзив у акад. Николай Лилиев: „В превода си Тихонов е предал патоса на тия „прости“ песни, тяхното ритмично разнообразие. Не е пожертвувал словесното им богатство.“²

Една реценка, която еднакво задължава и рецензента, и преводача. Междувременно в отделно томче излизат „Стихотворения“ на Тихонов в поредицата на библиотека „Славянски поети“, редактирана от Христо Радевски (1949). Изданието веднага се изчерпва. В подобрен и допълнен вид същото томче се появява под заглавие „Избрани стихотворения и поеми“ по случай 50-годишнината на Великата октомврийска социалистическа революция. Но преди да говоря за това издание, смятам за необходимо да се спра на сборника „Разкази“ (1952), поднесен на нашите читатели в превод на Г. Константинов.

И тук, в разказите, писани главно в годините на Втората световна война, които са най-високият връх в белетристиката му, Тихонов е оня хуманист, когото познаваме от всеки ред на следоктомврийската му лирика. Само че в тези разкази вече е превъзмогнал различните литературни увлечения и е просто реалист, съветски писател. Впрочем това е доловил и Ив. Попиванов, който в рецензия за сборника пише: „Идейното въздействие, което оказват тия разкази, е голямо. Те оставят неизлечими впечатления в съзнанието на читателя, който е убеден в жизнената правдивост на прочетеното. При това идейната насоченост на разказите не се постига чрез декларативни, лозунгови средства, а по верния път на емоционално-наситени и художествено-уплътнени образи.“³

¹ Литературен фронт, бр. 11(53) от 17. XI. 1945 г.

² Н. Лилиев, Вазови стихотворения на руски, Иван Вазов. Сборник по случай 100 години от рождението му, БАН, София, 1950, стр. 490.

³ Септември, 1952, кн. 11, стр. 189.

Види се, това чувство на удовлетвореност кара рецензента да препоръча сборника „Разкази“ на българските писатели: „У нас твърде остро се чувства липсата на къси разкази — една от най-оперативните и мобилизиращи белегистични форми за масово въздействие. Нашите писатели, които непрекъснато се учат от съветската литература, могат да намерят много примери от нея и в това отношение. Разказите на Николай Тихонов са интересни и поради това, че тематиката им е съвременна.“¹

Това е писано в края на 1952 г. Тогава в българската литература наистина беше недостатъчно присъствието на късия разказ, но през следващото десетилетие изоставането беше наваксано с новите разкази на Павел Вежинов, Николай Хайтов, Йордан Радичков, Георги Мишев и други по-млади белегистри.

Освен със сборника „Разкази“ Тихонов широко е показан на нашия читател с цикли стихотворения, печатани главно в „Септември“, а именно: „Стихове за Пакистан и Авганистан“ (прев. Г. Жечев), „Табакера“ (прев. Н. Антонов), „Флаг“, „Песни“, „Делегат“, „Рубашка“, „В името на радостта на света“ (прев. Н. Марангозов), поемата „Сами“ (нов превод на Н. Фурнаджиев), „Завръщане“ (прев. Е. Багряна) и други. Повечето от тия преводи, допълнени с няколко нови от М. Ганчев, П. Симов и Д. Методиев, влизат в юбилейната антология „Руската съветска поезия“, издадена в 1957 г. от изд. „Български писател“.

Разбира се, етапите в запознаването на нашия читател с литературното дело на Тихонов не се изчерпва само с посочените дотук издания и цикли. В случая от голямо значение е авторската антология на Николай Антонов „Поезия на победата“ (1955). В нея са сполучливо подбрани едни от най-хубавите стихотворения и поеми, създадени от съветските поети през време на Великата отечествена война. Изданието се открива с творби на поетите от РСФСР и приключва с две стихотворения на Тобиас Гутари, Карелофинска ССР. Макар антологията „Поезия на победата“ да е „предназначена преди всичко за бойците и командирите от Българската народна армия“, нейното тематично богатство и широк обхват на автори и произведения я превръщат в необходимост за всеки читател, който има отношение към хубавата книга.

В „Поезия на победата“ Тихонов фигурира с четири произведения — „Киров е с нас“ (трети поред превод на български, откъси от поемата превежда и Б. Божилов), „Расте, шуми народната ни слава“, „Червената армия“ и „Слово за двадесетте и осем гвардейци“ (откъси). Надявам се, че няма да сгреша, ако кажа, че тия преводи са едни от най-добрите, които познава нашият читател. Преводачът е доловил неповторимия колорит на всяко произведение, вътрешната оркестрация на всяка строфа и ред, движението на мисълта и образите. Дори когато се увелича, пак се чувствава усилието му до остане верен на оригинала.

Ако трябва да се прави обстоен анализ на преводите, съдържащи се в „Избрани стихотворения и поеми“, което в размера на една неголяма статия едва ли е възможно, ще се види какъв труд и авторско умение са вложили отделните преводачи в стремежа си да постигнат най-близкото звучене на Тихоновата поезия на български език. А обстоятелството, че в томчето са включени 42 стихотворения и поеми „Сами“ и „Киров е с нас“, доказва, от една страна, че тук именно Тихонов е представен най-пълно на нашия читател, от друга, че това издание е осъществено с оглед на новите, повишени напоследък изисквания към художествения превод изобщо. В това ни уве-

¹ Септември, 1952, кн. 11, стр. 189.

рват преводите на Н. Фурнаджиев, Е. Багряна, Хр. Радевски и Й. Янков (не всичките), изпълнени с висока професионална култура и поетично майсторство. . .

*

Нашият бегъл преглед на отношенията и контактите, рецепцията и мястото на Тихоновото литературно творчество в българската литература едва ли може да завърши с някои по-цялостни изводи и обобщения. Това е процес, който, така да се каже, още не е приключил. Нещо повече. Сам Николай Семьонович Тихонов е наш дължник — все още не е изпълнил обещанието, дадено на времето пред група български писатели: да напише цикъл стихове за България. И възможностите са налице. През 1958 г. по случай 110-годишнината от рождението на Христо Ботев той изпрати до нашите вестници твърде оригинално изказване за гениалния поет и революционер. На другата година (1959), поканен във връзка с 15-годишнината от освобождението ни от фашизма, Тихонов отвърна със следното поздравление в стихове:

Как жала, че през онзи чуден
септември не видях Балкана —
когато в тебе всичко будно,
сестра Българийо, въстана.

Когато размрази сърцата
на пролетта вълната мощна,
септемврий грейна в свсбодата
и стана май, небивал още.

Годините на мъки адски
пороят пролетен зарина,
на Шипка срещнаха се братски
пак руски с български дружини.

.

Ще минат години и тия стихове ще добиват нова, още по-голяма сила. Защото те са верни знаци на една искрена и безкористна обич.

Нашият съвременник очаква от Тихонов не само нови дела в защита на белия гълъб на мира, но и нови стихове, нови разкази, нови очерци. Неговите бели коси не са признак на старческа немощ, а още едно доказателство, че той много е преживял, много е видял и има какво да разкаже на другите.